

Optoelektronické systémy

Teoretické základy

Prof. RNDr. Ing. Ján Turán, DrSc., KEMT FEI TU Košice

Základné fyzikálne vlastnosti svetla

História:

n 17. storočie

- .. Vlnová teória Hooka a Huygensa
- .. Korpuskulárna teória Newtona

n Rok 1873:

- .. **Maxwellové rovnice**
- .. Základ jednotnej všeobecnej elektromagnetickej teórie svetla

n Svetlo je transverzálna elektromagnetická (**TEM**) vlna s rýchlosťou

$$c = \frac{1}{\sqrt{\mu_0 \epsilon_0}}$$

μ_0 – je permeabilita, ϵ_0 – permitivita vákua
($c=2,997925 \cdot 10^8=3 \cdot 10^8 \text{ ms}^{-1}$)

História:

n Rok 1887

- Hertz generoval elektromagnetické vlny ($\lambda=10\text{m}$)
- **Korpuskulárny vlnový dualizmus fotónov**

n Rok 1901 – **Planckova fotónová teória**

Kvantum energie fotónu

$$E_{\text{fot}} = \mathbf{h}\omega = fh = \frac{hc}{\lambda}$$

$\mathbf{h}=1,054 \cdot 10^{-34}$ – redukovaná **Planckova konštanta**

$\mathbf{h} = h/2\pi$ a $\omega=2\pi f$

Fotoefekt:

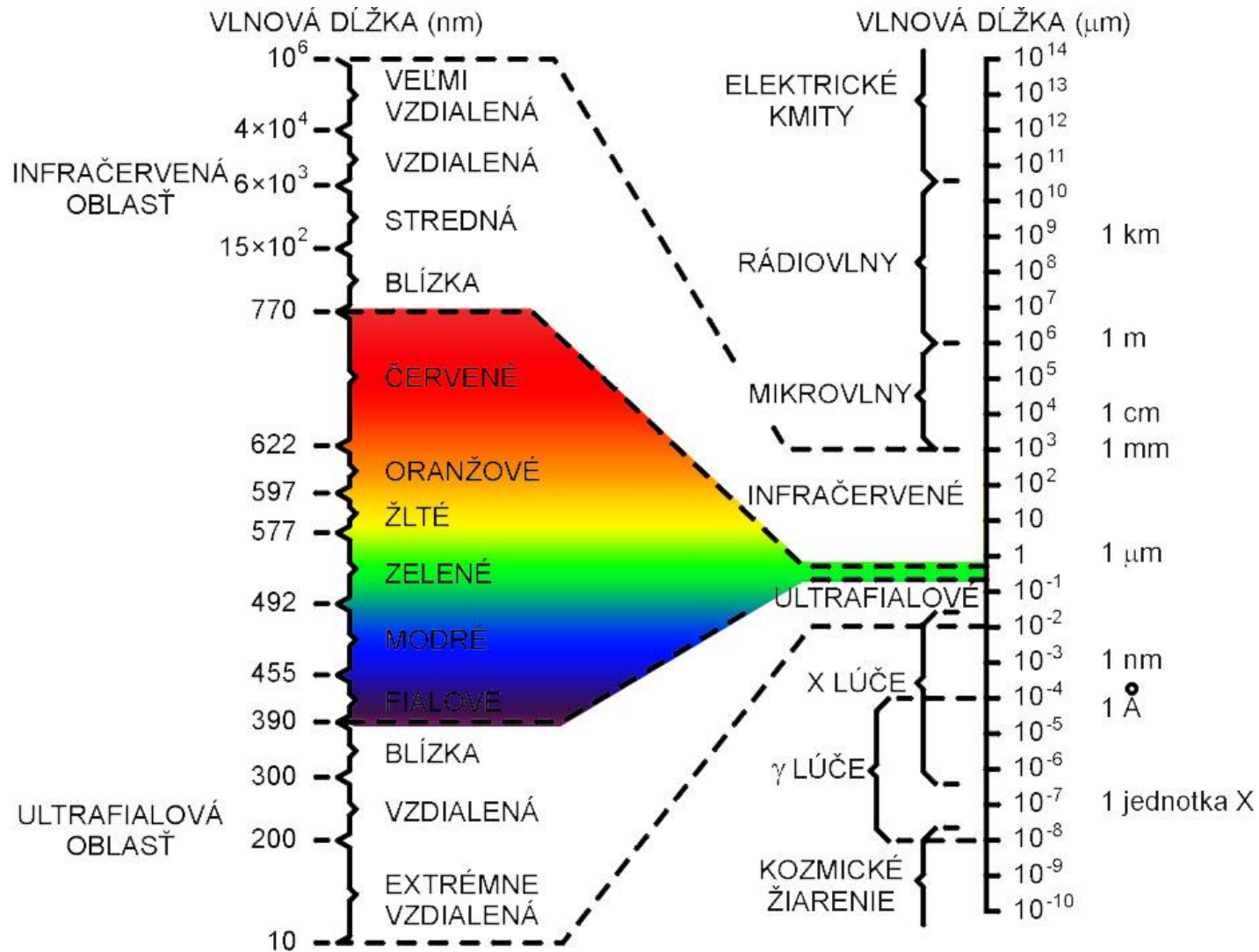
- n Emisia voľných elektrónov z povrchu tuhých látok vyvolaná ich ožiarením svetlom
- n **Objasnený v roku 1905 Einsteinom – Nobelova cena**

Spektrum elektromagnetického žiarenia:

- n **Optické žiarenie**
- n **Mikrovlnové žiarenie**
- n **X lúče**
- n **Infračervené žiarenie**
- n **Viditeľné svetlo**
- n **Ultrafialové žiarenie**

Žiarenie (svetlo) pre optické komunikácie: $\lambda=0,4$ až $12\mu\text{m}$

Elektromagnetické spektrum

Vlnová podstata svetla

Charakterizácia svetla

$\mathbf{E}$ – intenzita elektrického poľa

$\mathbf{H}$ – intenzita magnetického poľa

$\mathbf{E}$ a $\mathbf{H}$ vyhovujú **Maxwellovým rovniciam** –
získame **vlnové rovnice**

$$\Delta(\mathbf{E}, \mathbf{H}) = \frac{1}{c^2} \cdot \frac{\partial^2}{\partial t^2} (\mathbf{E}, \mathbf{H})$$

Δ – je **Laplaceov operátor**, c – rýchlosť svetla, f – frekvencia kmitov, λ_0 – vlnová dĺžka vo vákuu

$$c = f\lambda_0$$

Rýchlosť svetla v materiálovom prostredí

$$n \quad v = \frac{c}{n} = f\lambda$$

n – je **index lomu**

$$n \quad n = \sqrt{\mu_r \epsilon_r}$$

μ_r a ϵ_r – **relatívna permeabilita a permitivita**

Sínusové (harmonické) vlny

$$n \quad E(x, t) = E_0 \cos(\omega t - kx + \phi)$$

E_0 – amplitúda

$$n \quad j = \omega t - kx + \phi$$

ϕ – fáza, $k=2\pi/\lambda$ je vlnové číslo a ϕ – fázová konštanta

Rýchlosť šírenia vlnoplochy TEM vlny

$$n \quad v = \frac{W}{k} = f\lambda$$

Vlnový balík pohybujúci sa grupovou rýchlosťou

$$n \quad v_g = \frac{\partial W}{\partial k}$$

Vlny šíriace sa v ľubovoľnom smere

$$n \quad E(x, y, z, t) = E_0 \cos(\omega t - \mathbf{k} \cdot \mathbf{r} + f)$$

$\mathbf{k}$ – vlnový vektor $\mathbf{r}$ – polohový vektor

Guľová vlna

$$n \quad E = \frac{A}{r} \cos(\omega t - \mathbf{k} \cdot \mathbf{r})$$

Polarizácia – spôsob pohybu vektora intenzity elektrického poľa v rovine kolmej na smer šírenia

- .. Lineárna
- .. Kruhová $\longrightarrow$ Ľavotočivá, Pravotočivá
- .. Eliptická $\nearrow$

Elektromagnetická vlna

- .. Polarizovaná
- .. Nepolarizovaná
- .. Čiastočne polarizovaná

Disperzné vlastnosti optických prostredí

- · Priehľadné
- · Priesvitné
- · Nepriehľadné

Geometrická optika

Odraz svetla

- Regulárny
- Difúzny

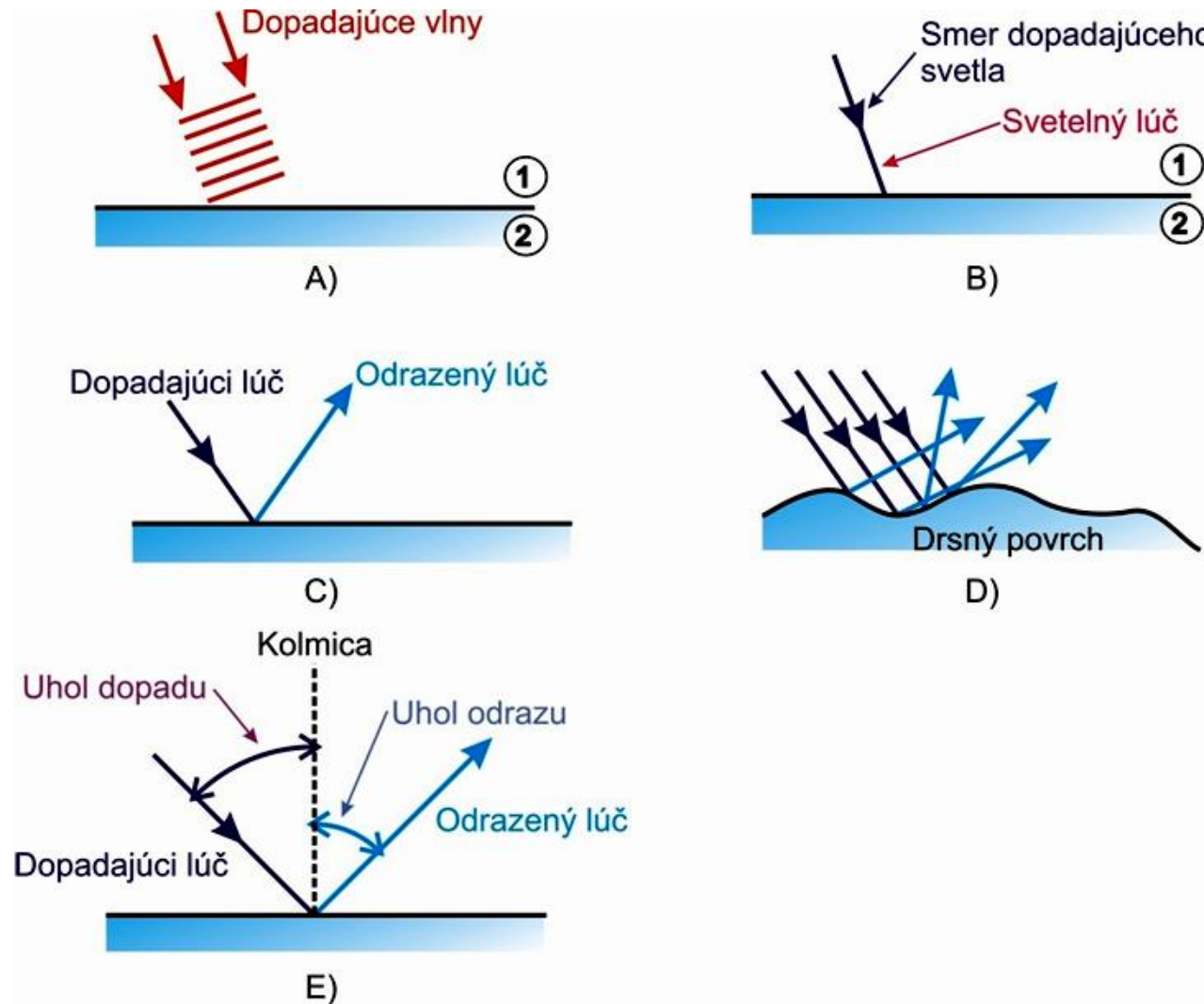
Zákon odrazu

Uhol dopadu θ_d sa rovná uhlu odrazu θ_o

Lom svetelného lúča

Vzniká pri dopade svetla na rozhranie dvoch optických prostredí

Dopad svetla na rozhranie: (a) dopadajúce vlny, (b) svetelný lúč, (c) regulárny odraz, (d) difúzny odraz, (e) zákon odrazu

Snellov zákon lomu

$$n_1 \sin q_d = n_2 \sin q_p \Rightarrow \frac{\sin q_p}{\sin q_d} = \frac{n_1}{n_2} = n_{12}$$

n_{12} – relatívny index lomu

$$n_{12} = \frac{n_1}{n_2} = \frac{\frac{c}{v_1}}{\frac{c}{v_2}} = \sqrt{\frac{\epsilon_{r1} m_{r1}}{\epsilon_{r2} m_{r2}}}$$

Keď svetlo dopadá na rozhranie z opticky hustejšieho prostredia potom sa lúč v druhom prostredí láme **smerom od kolmice** ($\theta_p > \theta_d$) a pre určitý uhol $\theta_d = \theta_c$ (**kritický uhol dopadu**) sa bude šíriť pozdĺž rozhrania obidvoch prostredí

Pre uhly $\theta_d > \theta_c$ je $\sin \theta_p > 1$, dochádza k **úplnému (totálnemu) odrazu**, šíri sa **povrchová vlna**

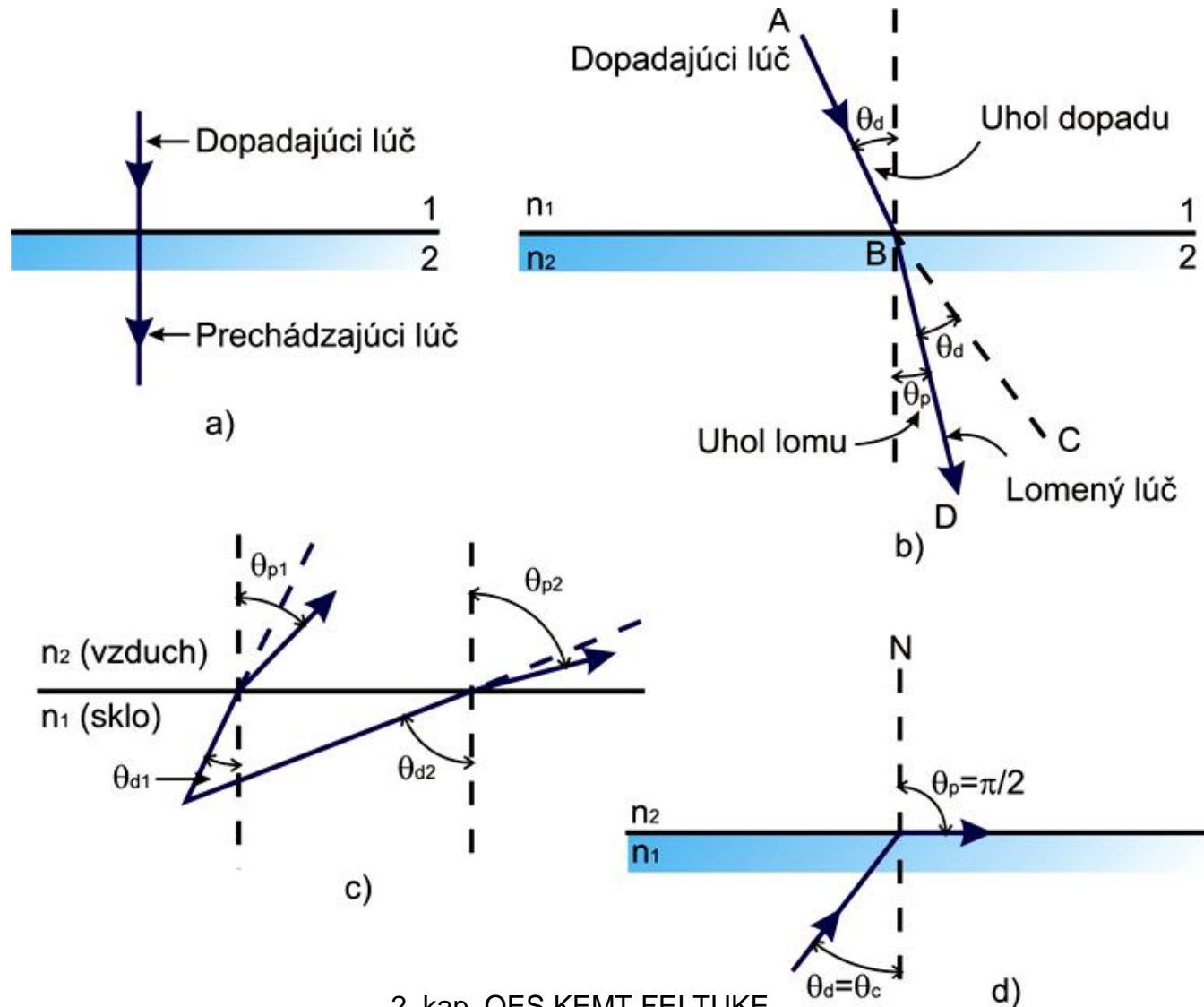
Brewsterov uhol $q=q_B$

paralelná zložka má nulovú odrazivosť

$$n_1 \sin q_B = n_2 \cos q_B$$

$$\mathbf{tg} q_B = \frac{n_2}{n_1} = \frac{1}{n_{12}}$$

Lom světla na rozhraní: (a) kolmý dopad, (b) šikmý dopad (lom ku kolmici), (c) šikmý dopad (lom od kolmice), (d) totální odraz

Polaroid – plastická fólia (tenká vrstva)
polyvinilalkoholu impregnovaného jódom

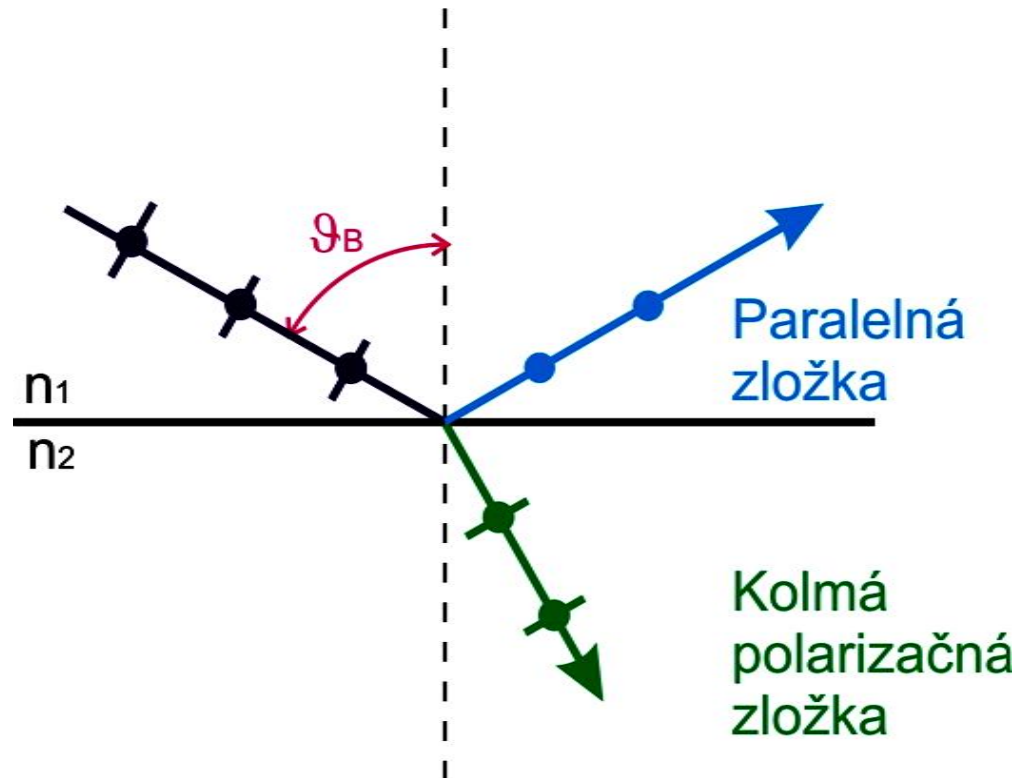
Polaroidová fólia – vytvorenie lineárne
polarizovaného svetla v optických systémoch

Polarizačné hranoly - účinnejšie

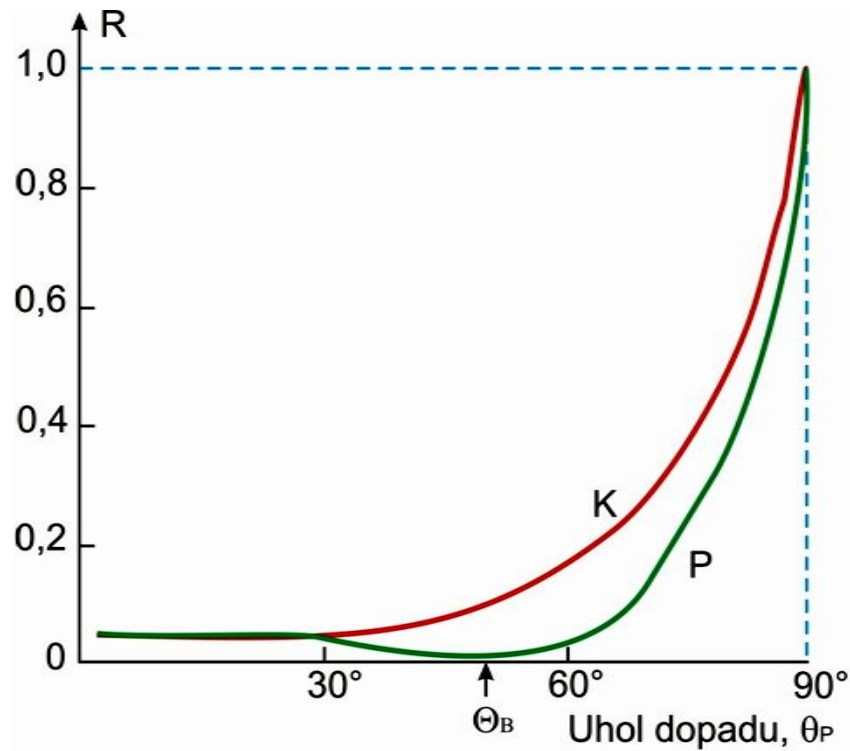
- · **Nicolov hranol**
- · **Glanov-Thompsonov hranol**

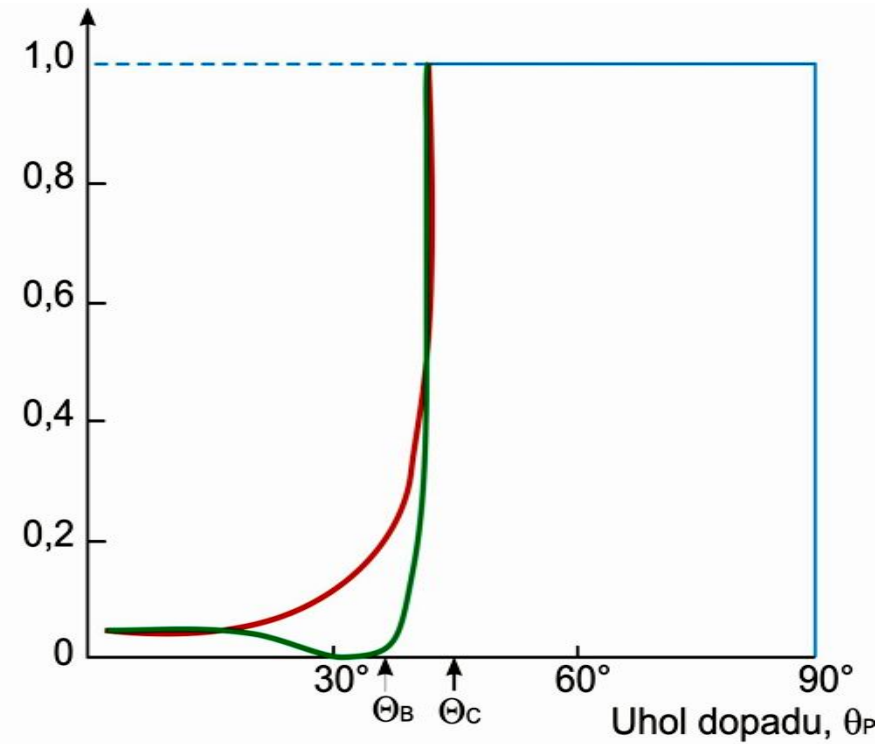
Lom svetla pri dopade pod Brewsterovým uhlom

Odrazivost' ako funkcia uhlu dopadu pre paralelne (P) a kolmo (K) polarizovanú zložku (a) opticky redšie prostredie, (b) opticky hustejšie prostredie

(a)

(b)

Intenzita prenášaného svetla – Malusov zákon

$$I = E_0^2 \cos^2 q = I_0 \cos^2 q$$

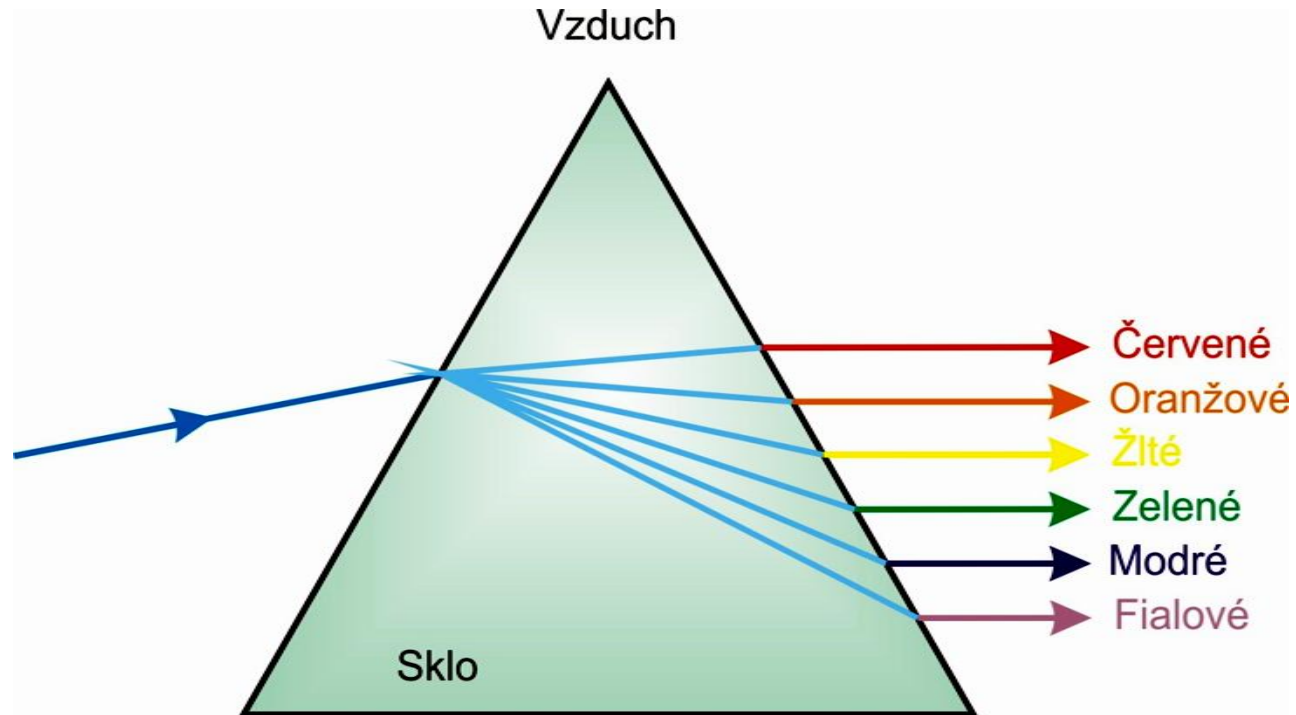
I_0 – intenzita dopadajúceho svetla

Monochromatický lúč – lúč len s jedinou vlnovou dĺžkou

Polychromatický lúč – svetlo s mnohými vlnovými dĺžkami (reálne svetelné lúče)

Disperzia – v dôsledku rôznej rýchlosti šírenia zložiek svetla s rôznou vlnovou dĺžkou

Disperzia bieleho svetla

Superpozícia dvoch alebo viacerých vln

$$\mathbf{n} \quad \vec{E} = \vec{E}_1 + \vec{E}_2 + \vec{E}_3 + \dots$$

Koherentné svetlo

$\mathbf{n}$ Rôzne zdroje majú konštantné fázové pomery

$\mathbf{n}$ **Interferenčné prúžky**

Matematický opis interferencie

$$n \quad E_1 = E_{01} \sin(\omega t - kx + f_1)$$

$$E_2 = E_{02} \sin(\omega t - kx + f_2)$$

$$n \quad I = E_0^2 = E_{01}^2 + E_{02}^2 + 2E_{01}E_{02} \cos(f_2 - f_1)$$

Pre rovnaké amplitúdy vln $E_{01} = E_{02}$

$$n \quad I = 2E_{01}^2 [1 + \cos(f_2 - f_1)]$$

resp.

$$n \quad I = 4E_{01}^2 \cos^2\left(\frac{f_2 - f_1}{2}\right)$$

Youngov pokus (rok 1802) – klasický prípad demonštrácie interferencie

Intenzita svetla v bode P závisí od fázového rozdielu

$$\Delta f = f_2 - f_1 = \frac{2p}{l}(D_2 - D_1)$$

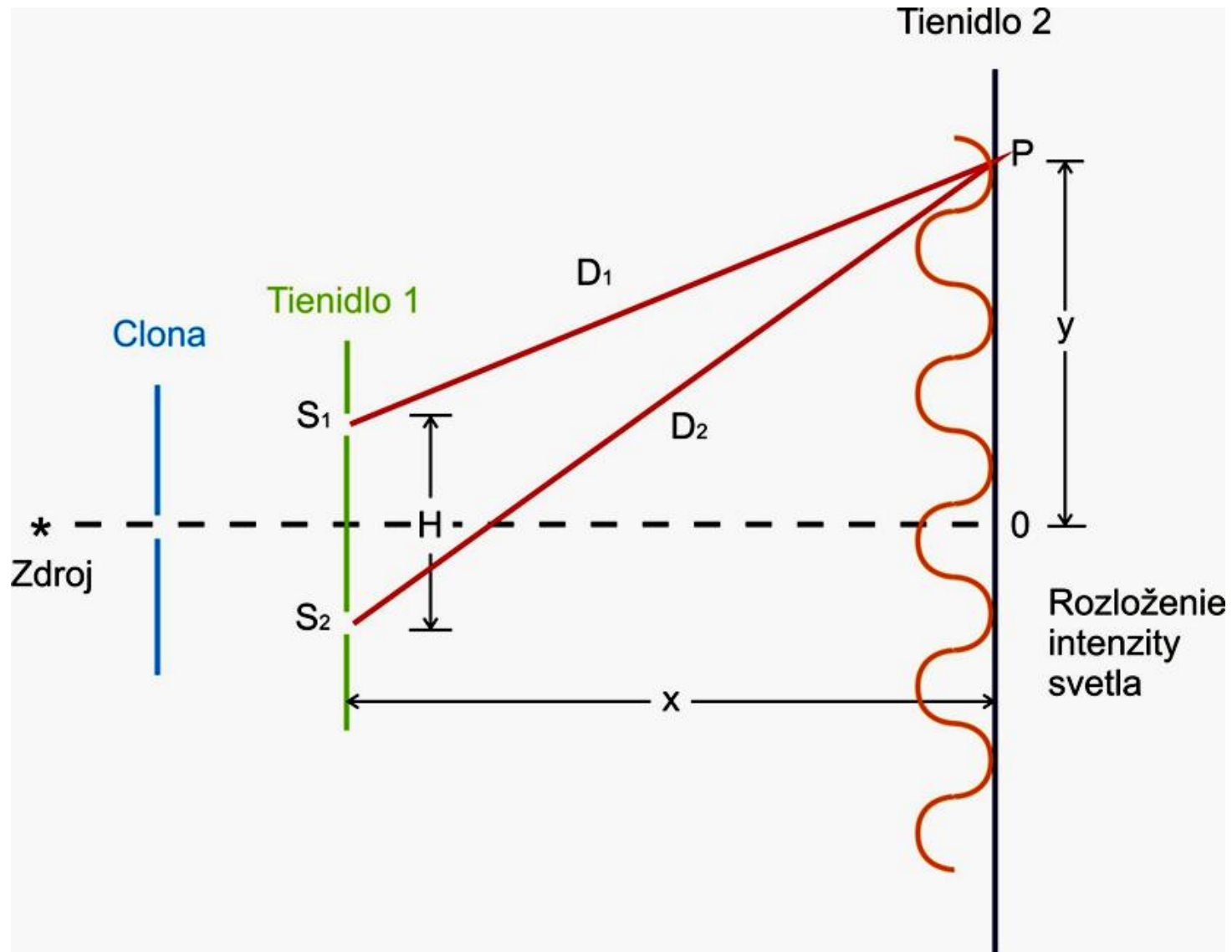
Svetlé interferenčné prúžky – vznikajú ak je fázový rozdiel je $\Delta\phi=0$, alebo $\pm 2p\pi$

$$\frac{2p}{l}(D_2 - D_1) = \pm 2p\pi$$

Tmavé interferenčné prúžky vznikajú ak platí

$$|D_2 - D_1| = (2p + 1)\frac{l}{2}$$

Geometria Youngovho pokusu

Interferenčné javy možno pozorovať aj na **tenkých vrstvách alebo platničkách**

Použitím elementárnej geometrie a Snellovho zákona lomu je fázový rozdiel

$$n \Delta q = \frac{2p}{l} (2nL \cos q_2)$$

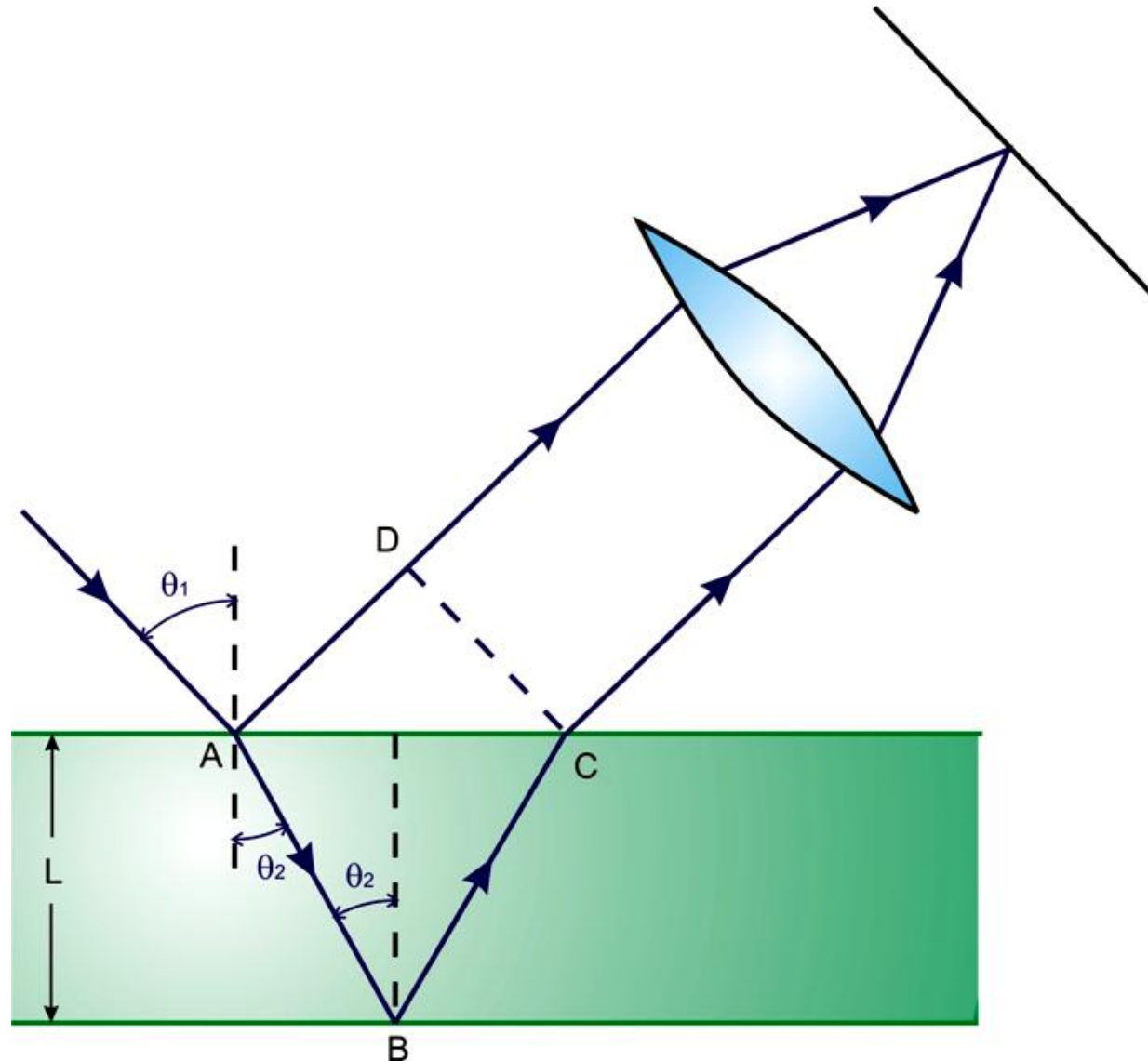
Svetlé interferenčné prúžky vznikajú, ak platí

$$n \frac{4pnL \cos q_2}{l} = 2pp$$

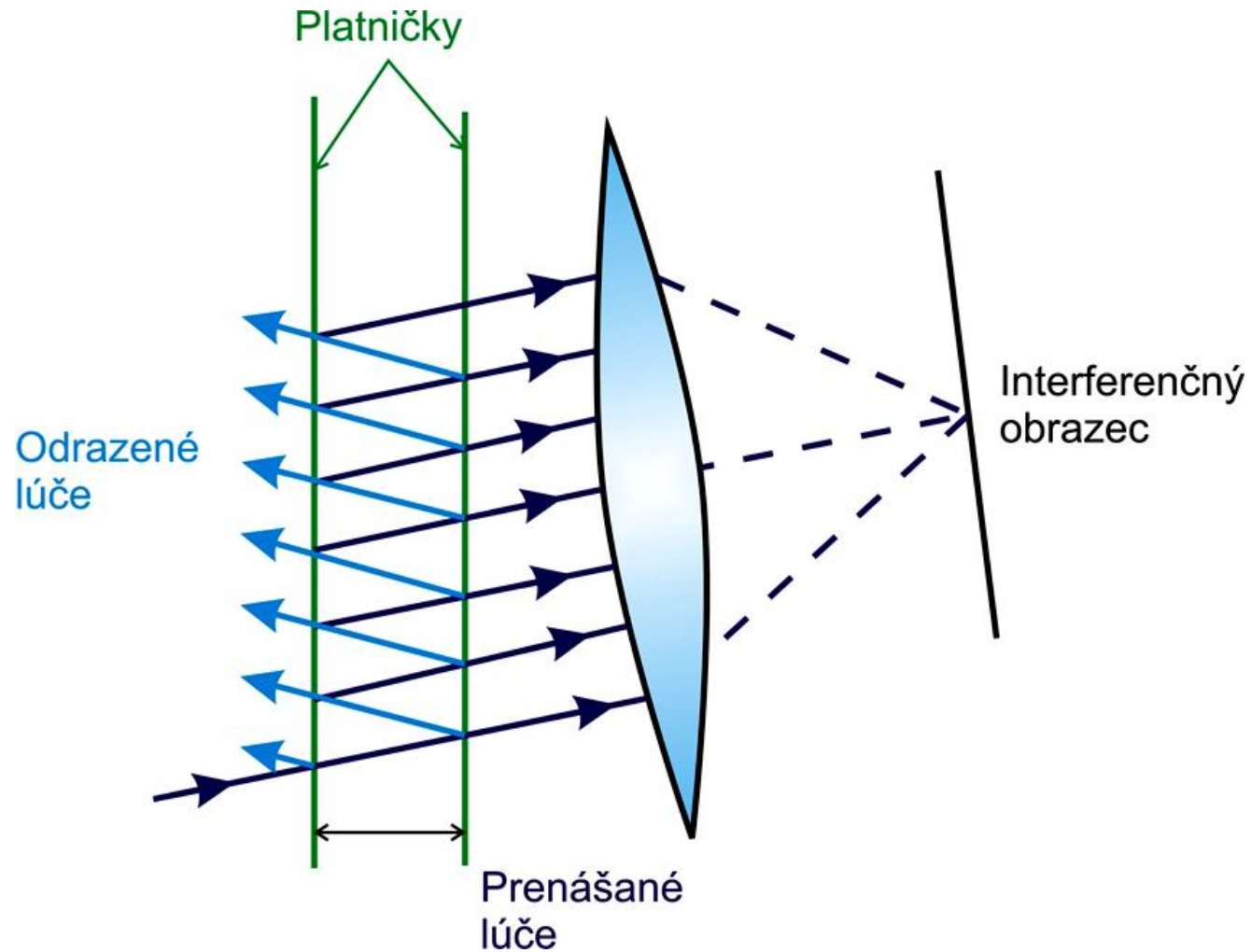
Tmavé interferenčné prúžky vznikajú, ak platí

$$n (2p + 1) \frac{l}{2} = 2nL \cos q_2$$

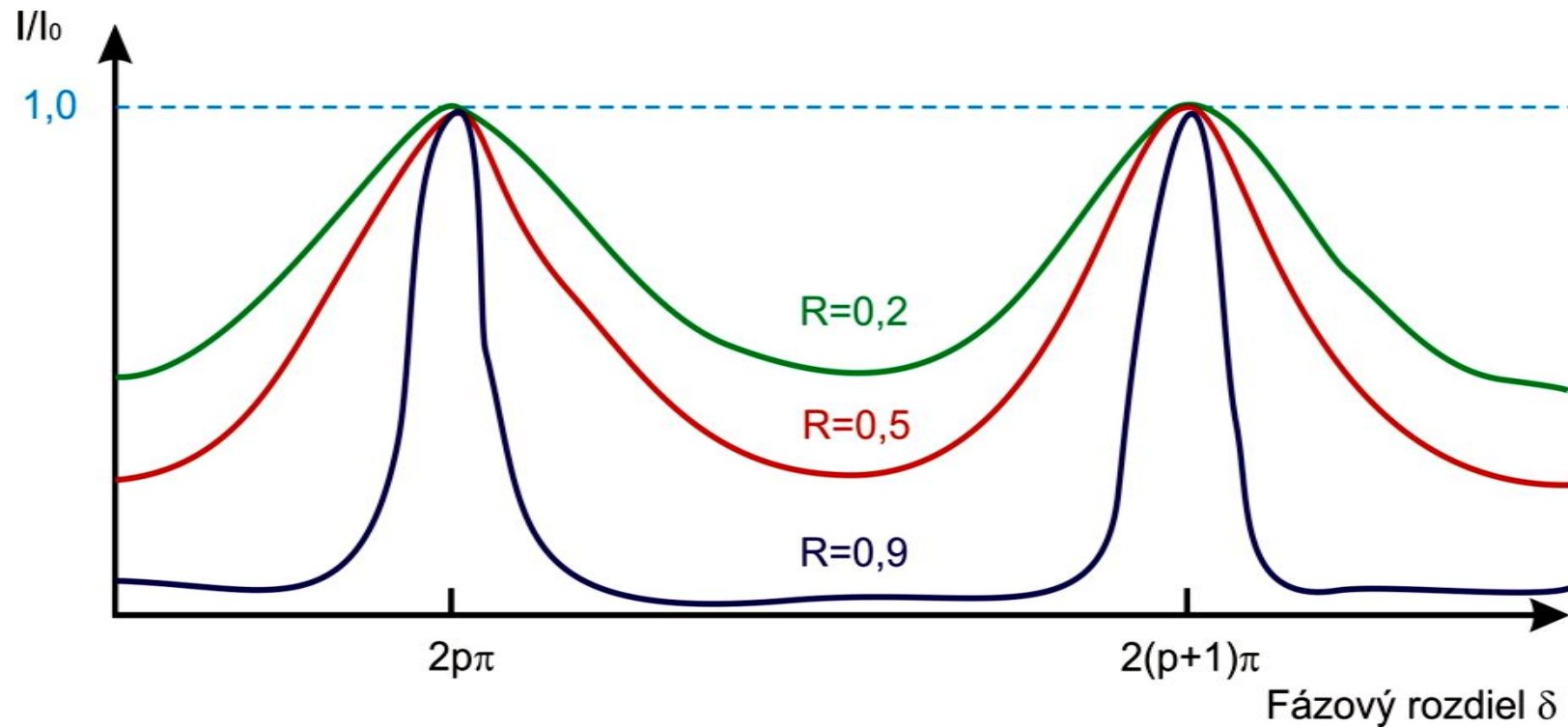
Interferenčný jav na tenkej vrstve alebo platničke

Mnohonásobný odraz a interferencia na dvou rovnoběžných (paralelných) platničkách

Zmena relatívnej intenzity (I/I_0) interferenčných prúžkov od zmeny hodnoty odrazivosti zrkadiel R

Mnohonásobne odrazené lúče

Rozdelenie intenzity

$$I = \frac{I_0 T^2}{1 - R^2} \left(\frac{1}{1 + \frac{4R}{(1-R)^2} \sin^2 \frac{d}{2}} \right)$$

R – koeficient odrazu, T – koeficient prenosu

Fabry-Perotov rezonátor – vznikajú interferenčné prúžky s veľmi ostrými maximami

Optická mriežka – sklenená doštička v ktorej je veľké množstvo pravidelných vrypov

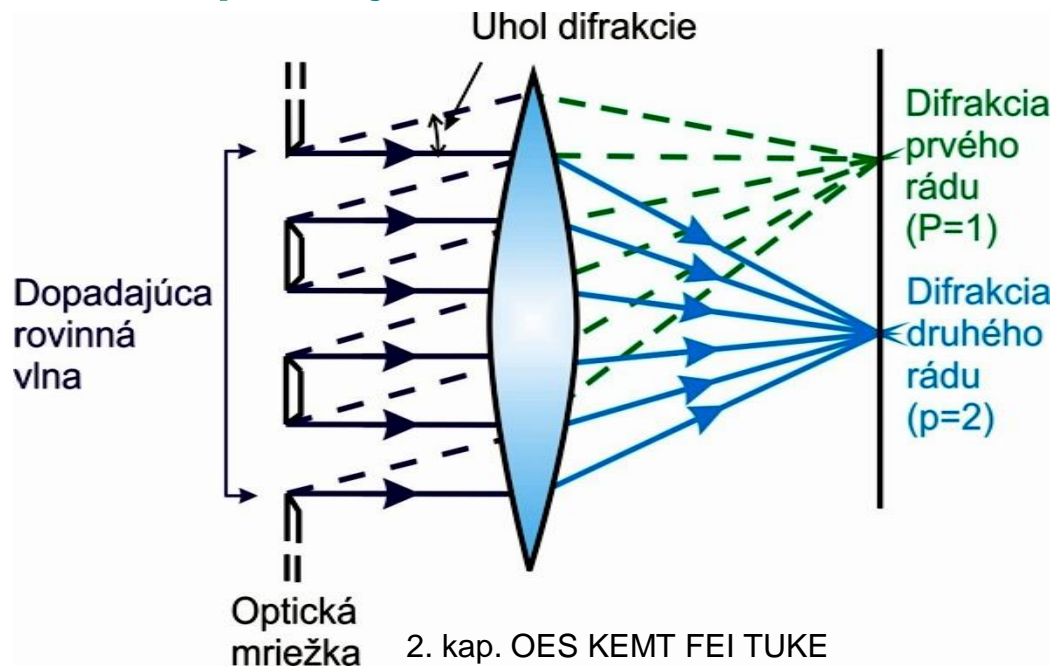
Maximum interferenčného obrazca pre optickú (difrakčnú) mriežku vzniká, ak platí

$$n p l = (a + b) \sin q = d \cos q$$

$d=a+b$ – konštanta mriežky (a je šírka a b vzdialenosť vrypov)

θ – uhol difrakcie

Interferencia na optickej mriežke

Huygensov princíp

- .. Šírenie svetelnej vlny môže byť predikované uvažovaním, že každý bod vlnoplochy pôsobí ako zdroj sekundárnych guľových vln, ktoré sa šíria do všetkých smerov
- .. Opis – **Fresnelov-Kirchhoffov vzorec**

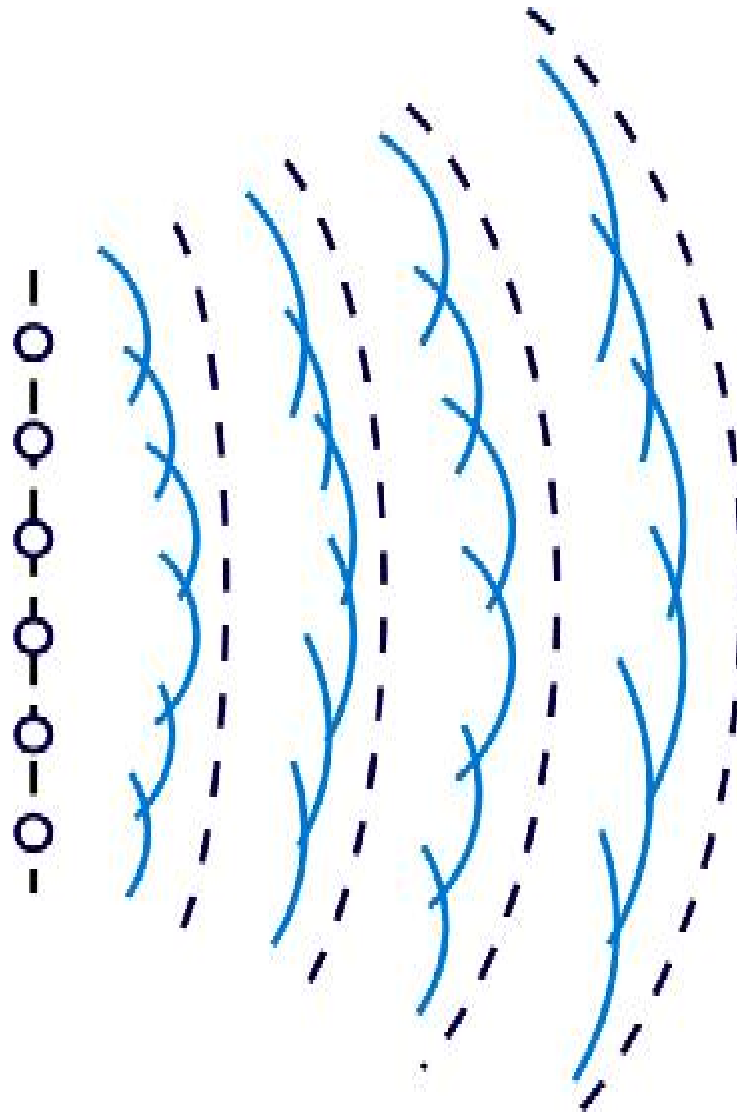
Miera difrakcie:
$$\sin q = 1,22 \frac{l}{D} \approx \frac{l}{D}$$

Difrakcia

- .. **Fraunhoferova**
- .. **Fresnelova**

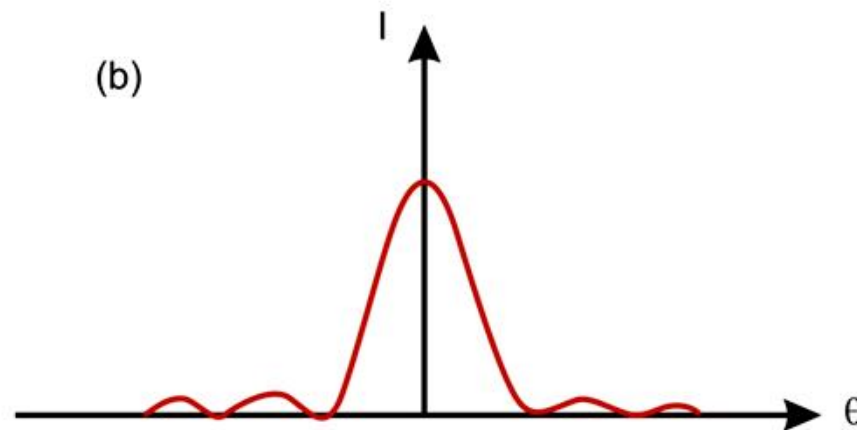
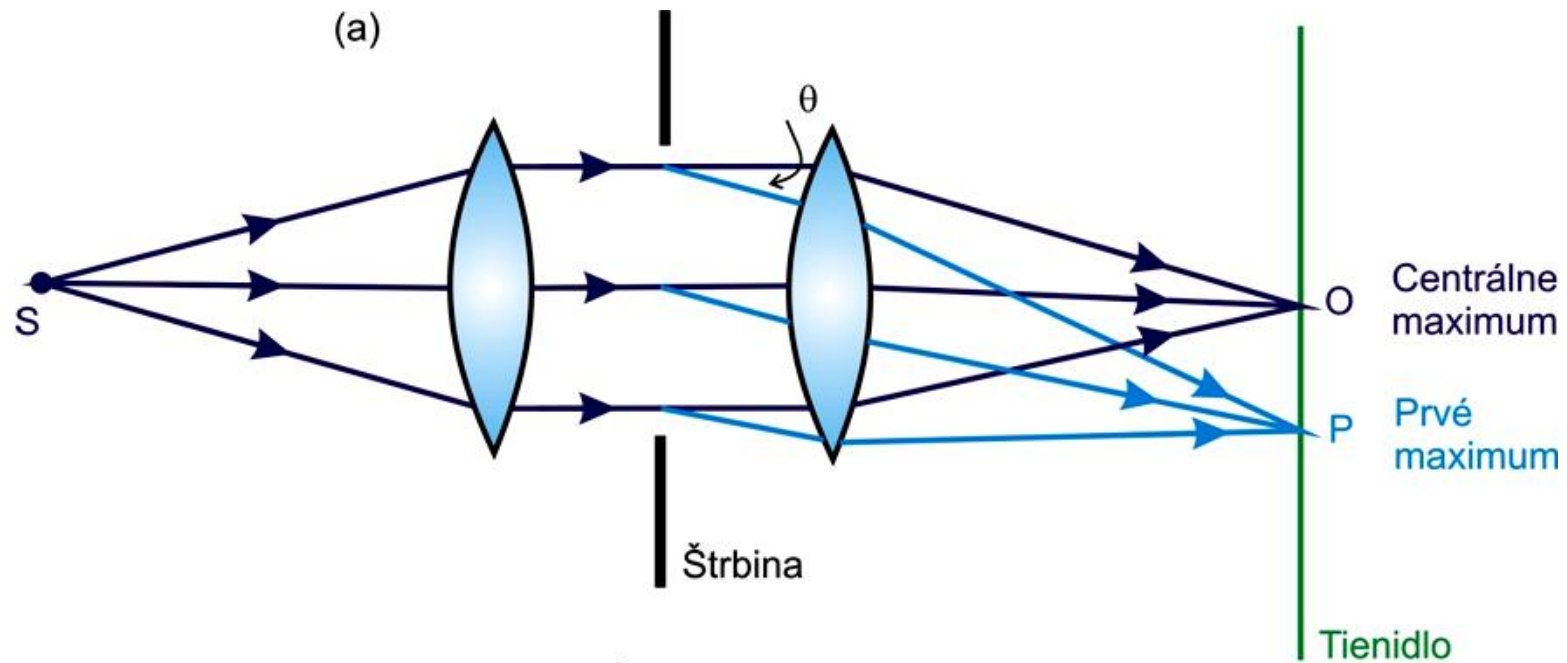
Airyho disk – centrálna oblasť, kde je sústredené okolo 84% svetla

Huygensov princíp

Fraunhoferova difrakcia (a) a rozloženie ožiarenia (b)

Základy radiometrie a fotometrie

Rádiometrické jednotky (index **e – energia**) –
meranie energie žiarenia

- Základná jednotka – **watt (W)**

Fotometrické jednotky (index **v – visible**) –
meranie viditeľného svetla

- Základná jednotka – **lumen (lm)**

Fotometria neuvažuje neviditeľné žiarenie

Žiarivý tok

$$\mathbf{n} \quad P_e = \frac{dQ_e}{dt}$$

Vyžiarená energia

$$\mathbf{n} \quad Q_e = \int P_e dt$$

Svetelný tok (energia) P_v – časť žiarivého toku P_e , na ktorú je citlivý ľudský zrak

Vyžarovanie

$$\mathbf{n} \quad M_e = \frac{dP_e}{dA_s}$$

dP_e – plošný element, dA_s – vyžiarený žiarivý tok

$$\mathbf{n} \quad M_e = \int_{\Omega} L_e d\Omega$$

Žiarivý tok

$$\mathbf{n} \quad P_e = \int M_e dA_s$$

Žiarivosť bodového žiariča

$$\mathbf{n} \quad I_e = \frac{dP_e}{d\Omega}$$

Žiarivý tok do priestorového uhlu

$$\mathbf{n} \quad P_e = \int_{\Omega} I_e d\Omega$$

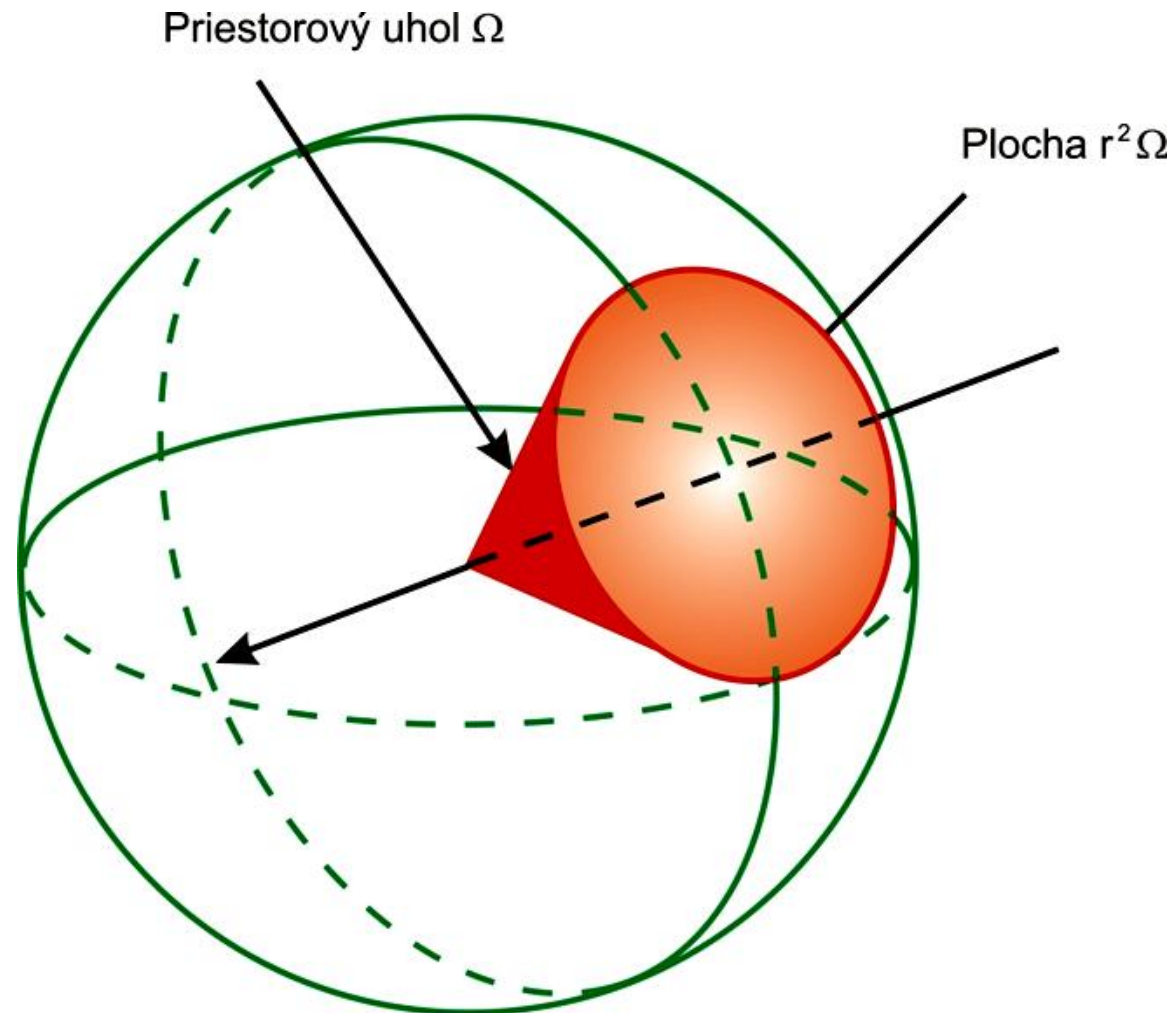
$$\mathbf{n} \quad P_e = \iint_{A_s \Omega} L_e dA_s \cos j d\Omega$$

$$\mathbf{n} \quad P_e = \int_A E_e dA$$

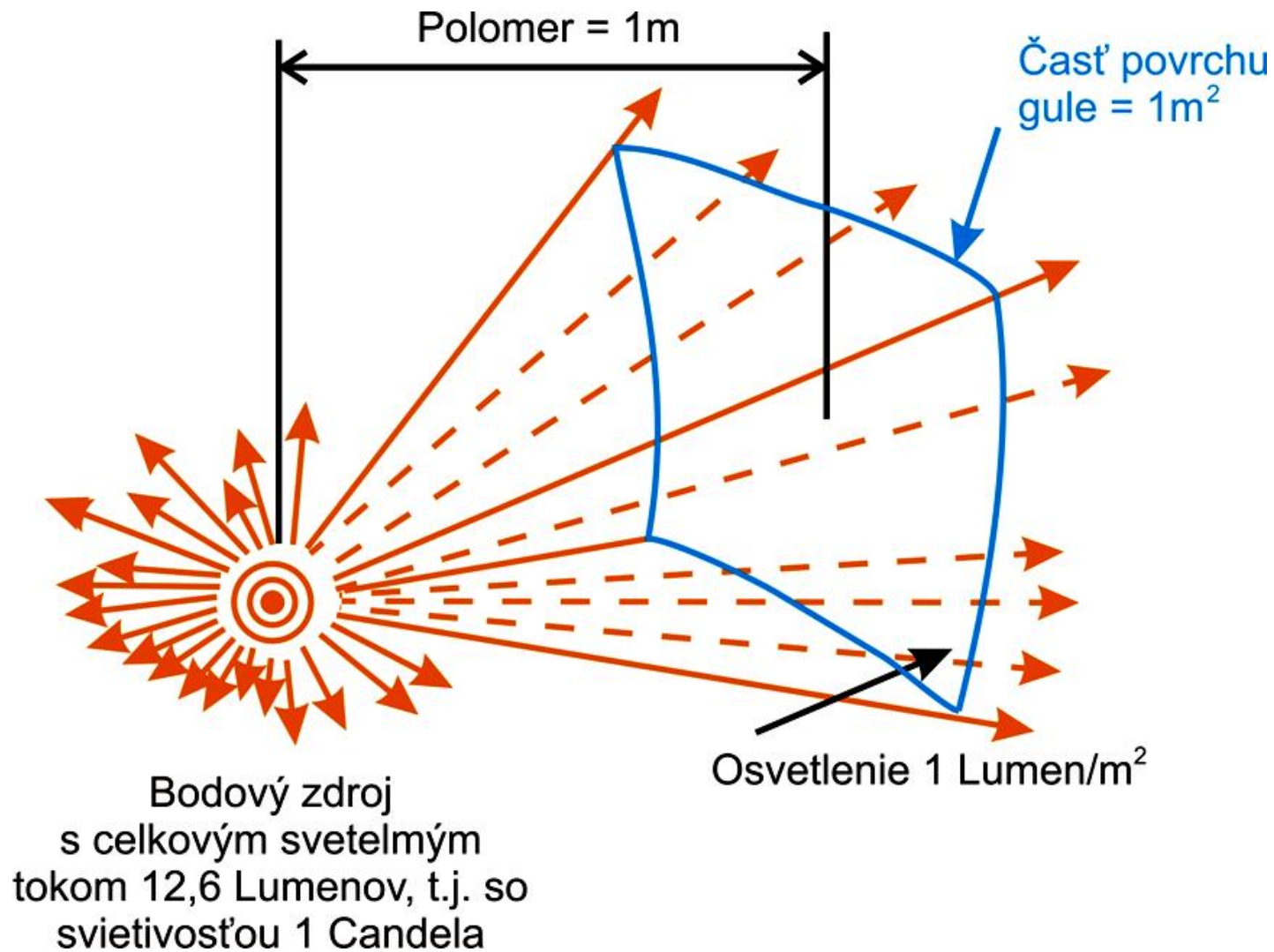
Svietivosť

- .. Časť žiarivosti I_e , na ktorú je citlivý ľudský zrak
- .. Jednotka: **candela (cd)**

Žiarivý tok bodového žiariča do priestorového uhla Ω

Svietivosť bodového zdroja

Žiara

$$\mathbf{n} \quad I_e = \frac{dI_e}{dA_{sf}} = \frac{dI_e}{dA_s \cos j} = \frac{d^2 P_e}{dA_s \cos j d\Omega}$$

$$\mathbf{n} \quad I_e = \int_{A_s} L_e dA_s \cos j$$

Jas – časť žiary L_e , na ktorú je citlivý ľudský zrak

Účinnosť zdroja žiarenia (zdroja sveta)

$$\eta h_e = \frac{P_e}{P}$$

$$\eta h_v = \frac{P_v}{P}$$

P – vstupný (budiaci) výkon, P_e resp. P_v – výstupné výkony žiarenia, resp. svetla

Ožiarenie – základná jednotka: **Wm^{-2}**

$$\eta E_e = \frac{dP_e}{dA}$$

Osvetlenie

- Časť ožiarenia E_e , ktorá je z oblasti citlivosti ľudského zraku - základná jednotka: **lux (lx) = lm/m^2**

Dávka ožiarenia –

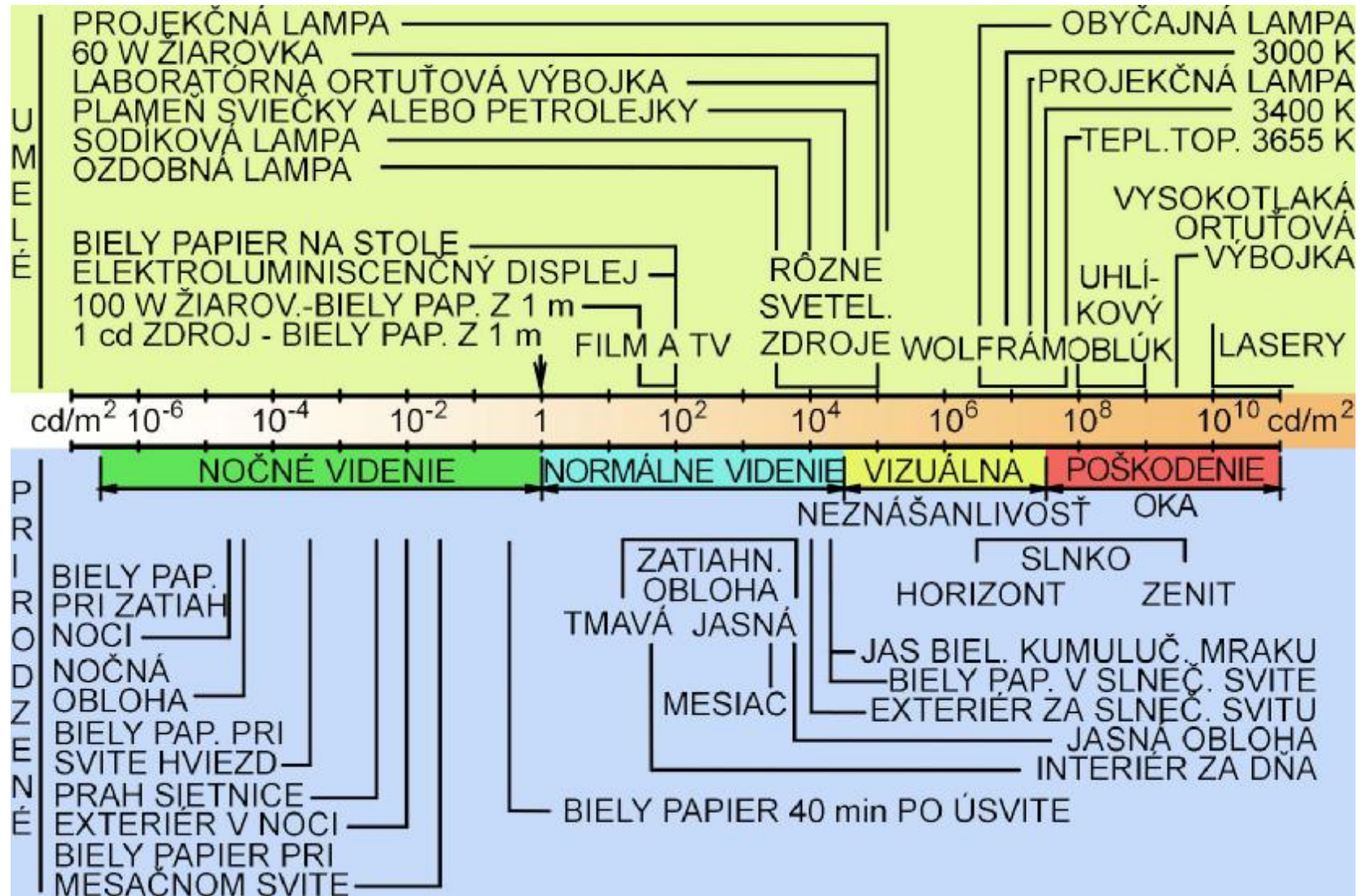
základná jednotka: **$\text{Wsm}^{-2}=\text{Jm}^{-2}$**

$$n \quad H_e = \int_T E_e dt$$

Expozícia

- Časť dávky ožiarenia H_e , na ktorú je citlivý ľudský zrak - základná jednotka: **$\text{lmsm}^{-2}=\text{lx.s}$**

Oblasti jasu umelých a prírodných zdrojov svetla

Spektrálne rádiometrické veličiny

Názov	Definícia	Praktická jednotka
Spektrálny žiarivý tok	$P_{el} = \frac{dP_e}{d\lambda}$	W. (1 / nm)
	$P_{ef} = \frac{dP_e}{df}$	W. (1 / Hz)
Spektrálna dávka žiarenia	$H_{el} = \frac{dH_e}{d\lambda}$	Wsm-2.(1 / nm)
Spektrálna žiara	$L_{el} = \frac{dL_e}{d\lambda}$	Wm-2. (1 / nm)
Spektrálna žiarivosť	$L_{el} = \frac{dI_e}{d\lambda}$	W / sr. (1 / nm)
Spektrálne vyžarovanie	$M_{el} = \frac{dM_e}{d\lambda}$	Wm-2. (1 / nm)
Spektrálne ožiarenie	$E_{el} = \frac{dE_e}{d\lambda}$	Wm-2. (1 / nm)

Optická holografia

Rok 1947 – objavil anglický fyzik maďarského pôvodu **D. Gábor** – r. **1971 Nobelova cena**

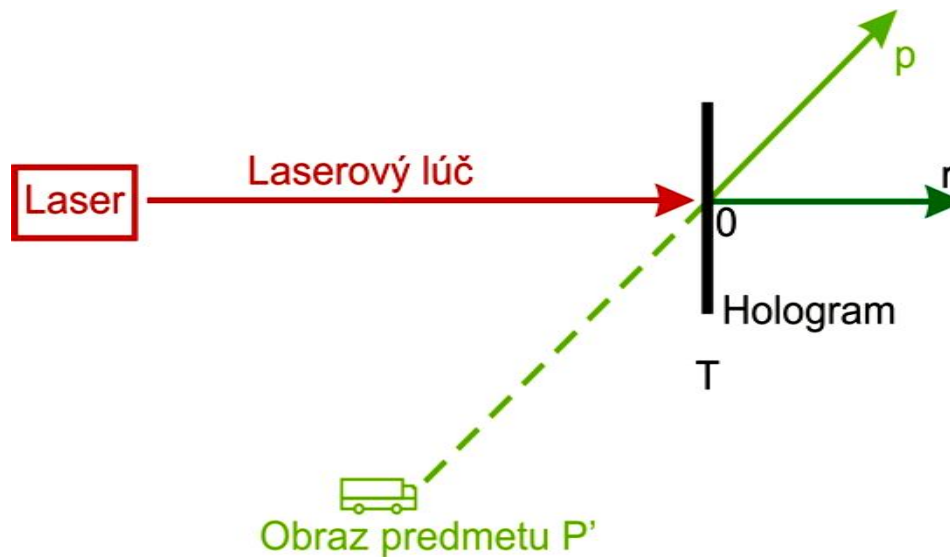
Holografia

n **Úplný záznam optickej vlny** (amplitúdy aj fázy)

n **Použitie**

- .. Sledovanie rýchle sa pohybujúcich predmetov
- .. Záznam a modelovanie mikrovlnových polí
- .. Výroba holografických optických prvkov (mriežok, filtrov ...)
- .. Záznam číslicovej a analógovej informácie – holografická pamäť
- .. Rozpoznávanie obrazcov

Záznam hologramu

Rekonštrukcia hologramu

